

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Kaare Jürgenson
PROSOTSIAALSE JA VÄGIVALDSE KÄITUMISE KOHAD VAHETUNNIS
ÕPILASTE HINNANGUL
magistritöö

Juhendaja: dotsent Kristi Kõiv

Tartu 2020

Resümee

Prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise kohad vahetunnis õpilaste hinnangul

Töö eesmärgiks oli välja selgitada vahetunnis toimuva õpilastevahelise prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise toimumise kohad õpilaste hinnangul. Andmete kogumiseks viidi läbi kvantitatiivne uurimus ühes Tartu linna koolis. Andmeid koguti küsimustikuga, mis koosnes avatud küsimustest ja valikvastustega küsimustest. Valimi moodustasid 332 õpilast vanuses 11-16 aastat. Kõige rohkem nimetasid õpilased omavahelise abistava käitumise toimumise kohtadeks vahetunnis koridori, kooliklassi ja sööklad. Uurimuse tulemustest ilmses, et nii poiste kui tüdrukute hinnangul tuleb prosotsiaalset käitumist vahetunnis kõige sagedamini ette kooliklassis. Kõige rohkem nimetasid õpilased kaasõpilaste vahel toimuva vägivalda kohtadeks vahetunnis koridori ja kooliklassi. Nii poiste kui tüdrukute hinnangul tuleb vahetunnis õpilastevahelist vägivalda kõige sagedamini ette koridoris. Õpilaste hinnangul toimub vahetunnis koridoris enim üksteise tõukamist, kooliklassis asjade ära võtmist, peitmist ning kooli ümbruses üksteise löömist.

Märksõnad: prosotsiaalne käitumine, vägivaldne käitumine, vahetund, õpilaste hinnangud

Abstract

Places where prosocial and violent behaviour occur during recess according to students' opinions

The aim of the work was to identify the places where, according to the students opinions, prosocial and violent behaviour between peers occurs during recess. In order to collect data, a quantitative study was carried out in a school in the City of Tartu. The basis for the study was a questionnaire, which was comprised of open-ended questions and multiple-choice questions. The sample was comprised of 332 students between the ages of 11 and 16. The locations mentioned most often by students – where mutually prosocial behaviour took place during recess – were the hallway, the classroom and the canteen. The results of the survey revealed that, in the opinion of both boys and girls, prosocial behaviour during recess occurs most often in the classroom. The students named the corridor and the classroom as the places where violence between fellow students occurs most often during recess. In the opinion of both the boys and the girls, violence between students occurs more often during recess in the corridor. In the opinion of the students,

during recess pushing each other occurs most often in the corridor, the taking away, hiding of things occurs most often in the classroom, while hitting each other takes place around the school.

Keywords: prosocial behaviour, violent behaviour, recess, students' opinions

Sisukord

Sissejuhatus	5
Teoreetiline ülevaade	6
Vahetund koolis	6
Prosotsiaalne käitumine ja selle liigitamine	7
Vägivaldne käitumine ja selle määratlemine	9
Koolis toimuva õpilastevahelise vägivalla toimumise kohad	10
Metoodika	12
Valim	12
Mõõtevahendid	13
Protseduur	14
Andmeanalüüs	15
Tulemused	15
Prosotsiaalse käitumise esinemise kohad õpilaste hinnangul vahetunnis	15
Õpilaste hinnang prosotsiaalse käitumise esinemisele vahetunnis erinevates kohtades	17
Vägivaldse käitumise esinemise kohad õpilaste hinnangul vahetunnis	21
Õpilaste hinnang vägivaldse käitumise esinemisele vahetunnis erinevates kohtades	22
Arutelu	25
Tänusõnad	28
Autorsuse kinnitus	28
Kasutatud kirjandus	29
Lisa 1. Kiri lapsevanematele	

Sissejuhatus

Vahetund koolis on paus õppetegevusest ja see on õpilaste jaoks oluline osa koolielust (Pellergini & Smith, 1993). Vahetund võimaldab lastel veeta aega koos sõpradega ja olla füüsiliselt aktiivsed ning teha erinevaid tegevusi omal valikul (Zavacky & Michael, 2017). Vahetunnid pakuvad õpilastele aega omavaheliste suhete loomiseks ja võimalusi arendada sotsiaalseid oskusi, mida muudu sellisel kujul struktureeritumas kooliklassis ei omandata (Murray & Ramstetter, 2013). McNamara, Franklin ja Colley (2015) on oma uurimuses välja toonud, et lisaks positiivsetele tegevustele nagu koos mängimine ja tegutsemine, toimub vahetundide ajal ka narrimist, kaklemist, haiget saamist, võimuvõitlust ja kiusamist. Nad leidsid, et lapsed vajavad võimalusi positiivsete sotsiaalsete suhete loomiseks koolis. Kui vahetunnis jäävad laste sotsiaalsed vajadused rahuldamata seoses kuuluvusega, võivad sellest tulenevad üksindustunne, eraldatus ja eneses kahtlemine põhjustada kuhjumisel vaimseid ja füüsilisi häireid.

Vägivaldse käitumise vastandiks on prosotsiaalne käitumine ja prosotsiaalse käitumise õpetamine aitab kaasa vägivaldse käitumise vähenemisele (Kõiv, 2003a). Kõiv (2006) on välja selgitanud, et nii noorema kui ka vanemaealistele põhikooli õpilastele on olulised klassis ette tuleva vägivallaga hakkamasaamisel õpetaja aktiivne tegutsemine. Näiteks võtab õpetaja vanematega ühendust, õpetaja selgitab vägivalda kasutanud õpilastele prosotsiaalseid väärtusi ja vestleb nendega. Põhikooli õpilaste hinnangul on koolivägivalla ära hoidmiseks oluline nii iseenda kui ka teiste inimeste prosotsiaalne käitumine ja väärtused (Kõiv, 2003a). Shin, Ryan ja North (2019) on leidnud, et omavahel sõbrustavad sarnase prosotsiaalse ja agressiivse käitumisega õpilased ning eakaaslased kipuvad aja jooksul nii prosotsiaalse kui ka agressiivse käitumise korral oma sõpradega sarnaselt käituma hakkama. Õpilastevahelist vägivalda ja kiusamist aitab ära hoida õpilaste käitumisprobleemide ennetamine ja meeldiv sõbralik klassi sisekliima (Krull, 2018).

Eelnevalt on Kõiv (2001, 2006, 2019) uurinud, kus õpilastevaheline kiusamine on esinenud, õpilaste hinnanguid prosotsiaalse ja vägivaldsele käitumise ning hoiakute kohta ning prosotsiaalse käitumise erinevate liikide sagedust õpilaste omavahelistes suhetes. Säre (2011) on uurinud, millistes kohtades toimub õpilastevaheline vägivald koolis, Aia (2015) on uurinud prosotsiaalse käitumise esinemissagedust ja motive 7-9. klassi õpilaste hinnangul. Prosotsiaalse käitumise ja vägivallaga seotud täpseid kohti vahetunnis pole töö autorile teadaolevalt varem uuritud. Kui õpetajad teavad, kus vahetunnis õpilaste vahel prosotsiaalne käitumine toimub, siis

on võimalik soodustada õpilaste vahelist prosotsiaalset käitumist, mis loob eelduse vägivaldse käitumise vähenemiseks. Vägivaldse käitumise täpsete kohtade teadmine aitab õpetajatel sekkuda ja ära hoida õpilastevahelist vägivaldset käitumist vahetunnis.

Käesolevas töös selgitatakse välja, kus toimub õpilaste hinnangul vahetunnis õpilastevaheline prosotsiaalne ja vägivaldne käitumine. Teoreetilises osas antakse ülevaade vahetunnist koolis, õpilaste prosotsiaalsest ja vägivaldsest käitumisest koolis ning kohtadest koolis, kus õpilaste tegevus aset leiab.

Teoreetiline ülevaade

Vahetund koolis

Vahetund koolis on paus koolitundide vahel (Pellergini & Smith, 1993) ja see on mõeldud õpilastele puhkamiseks. Eestis reguleerib vahetunni pikkust Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010), mis ütleb, et iga 45 minutilise õppetunni kohta on õpilastel vähemalt 10 minutit vahetundi, seega võib see olla koolipäevast päris suur osa ja enamikele õpilastele vahetunnid meeldivad (Blatchford, 1998a). Struktureerimata mäng vahetunnis täiskasvanute juhendamiseiga annab lastele võimaluse arendada olulisi sotsiaalseid ja emotsionaalseid oskusi, mis on lapse arenguks hädavajalikud (Ramstetter & Murray, 2017).

Vahetund on õpilaste jaoks koolis see aeg, kui õpilastel on võimalik kohtuda ja läbi käia sõpradega, kes nendega samas klassis ei õpi. Vahetunnis saavad nad turvalises keskkonnas koos olla ja ühiselt mängida välja mõelda. See on aeg, kui moodustuvad õpilaste vahel olulised sotsiaalsed võrgustikud ja vahetunnis ette tulev annab lastele võimaluse õppida ka seda, kuidas konflikte lahendada. Vahetund annab võimaluse õpilastel omavahel suhelda täiskasvanute otsese järeelvalveta ja kindla tegevuste struktuurita (Blatchford & Sumpner, 1998). Õpilastele meeldivad vahetunnid seetõttu, et vahetund annab õpilastele võimaluse õppetööst puhata ja omavahel vestelda ning võimaldab õpilastel olla iseseisev ja eemal täiskasvanute nõudmistest ja reeglitest. Õpilastele meeldib ka see, et vahetunnis saavad nad sõpradega rääkida ning mängida (Blatchford, 1998a). Ridgers, Saint-Maurice, Welk, Siahpush ja Huberty (2011) on oma uurimusega välja selgitanud, et vahetunnis esineb õpilaste tegevustes sooline erinevus laste füüsilises aktiivsuses. Selgus, et poisid on vahetunnis füüsiliselt aktiivsemad kui tüdrukud. Võrreldes poistega tegelevad tüdrukud istuvamate tegevusega. Lisaks eelistavad poisid vahetunni ajal olla rohkem õues, tüdrukud soovivad jääda siseruumidesse (Blatchford, 1998a). Tüdrukud eelistavad veeta

aega väiksemas grupis üksteisega vesteldes ning tüdrukud näevad vahetundi kui sõpradega suhtlemise võimalust, poised eelistavad vahetunni ajal mängida sportlikke mängu suuremas grupis (Powell, Woodfield, & Nevill, 2016).

Blachford ja Sumpner (1998) on toonud välja, et vahetund on tähtis lastele „koostegevuse, mängude ja mängude välja mõtlemise, sõprussuhete, sotsiaalsete võrgustike, sotsiaalsete oskuste ja kompetentside arendamise seisukohast;... kuid vahetund võib olla ka ahistamise, julma käitumise ja domineerimise väljendamise koht“ (lk 81). Kuna lapsed on vahetunnis tavaliselt täiskasvanute järelvalveta, siis ei ole õpilastel vahetunnis alati turvaline (Strömpl, Selg, Soo, & Šahverdov-Žarkovski, 2007). Üks põhjus, miks mõnele õpilasele vahetund ei meeldi, on hirm vahetunnis ettetuleva füüsilise ja verbaalse vägivalla ees (Blatchford, 1998a). On leitud, et vahetunni ajal võib õpilastel ette tulla distsipliiniprobleeme ja omavahelisi konflikte ja sellised olukorrad võivad muuta õpilaste jaoks omavahelise suhtlemise keeruliseks ning seetõttu võib neil olla raske omavahel positiivset kontakti luua (McNamara, Franklin, & Colley, 2015).

Prosotsiaalne käitumine ja selle liigitamine

Prosotsiaalse käitumise all mõistetakse käitumist, milles üksikisik kasutab oma ressursse, et saavutada kellegi teise jaoks positiivseid tulemusi (Warden & Christie, 1997). See sisaldab endas selliseid käitumisviise nagu teiste eest hoolitsemine, koostöö, sõbralikkus, teiste abistamine, vastutusvõimelisus, viisakus ja jagamine (Bruno, 1992), see on vabatahtlik ja selle eesmärk on tuua eelkõige kasu teistele, näiteks abistamine, annetamine ja lohutamine (Eisenberg & Fabes, 1998). Prosotsiaalset käitumist on seostatud mitmesuguste positiivsete tulemustega, näiteks sotsiaalse kaasatuse, aktsepteerimise ja vastastikuse populaarsusega (Findley-Van Nostrand & Ojanen, 2018). Prosotsiaalne käitumine aitab saada teiste inimeste positiivset suhtumist ning luua ja säilitada häid suhteid (Penthin, 2003) ning arendada ja säilitada sotsiaalseid suhteid (Hastings, Utendale, & Sullivan, 2006).

Prosotsiaalset käitumist on traditsiooniliselt seostatud selliste isikuomadustega nagu ausus, alandlikkus, ausameelsus, empaatia (Penner, Dovidio, Piliavin, & Schroeder, 2005). Prosotsiaalsed noored on tavaliselt sotsiaalsed ja meeldivad eakaaslastele, neil on vähem emotsionaalseid probleeme, neil on kõrged sotsiaalsed ja kognitiivsed oskused, mis on vajalikud teiste vajadustest arusaamiseks ja neile reageerimiseks ja nad on teiste suhtes kaastundlikumad (Eisenberg & Fabes, 1998; Hoffman, 1975). On kindlaks tehtud, et prosotsiaalne käitumine

sageneb koos kognitiivsete- ja emotsionaalsete protsesside arenguga ning seda määravad situatsioonitegurid ja suhtumine prosotsiaalsesse käitumisse (Muftić, Jahić, & Kovačević, 2017). Sagedamini esineb prosotsiaalsel käitumisel sõprade vahel (Berndt, Hawkins, & Hoyle, 1986). Prosotsiaalne käitumine toob tavaliselt abistajale kaasa (väikese või isegi suure) ressursside kulu, aja kulu ja mõnikord võib tekkida isegi füüsiline kahju (Manesi, van Doesum, & van Lange, 2017).

Warden ja Christie (1997) on uurinud õpilaste kogemusi prosotsiaalse käitumisega. Lastel paluti kirjeldada erinevaid situatsioone, kui teine laps on olnud nende vastu kena või teinud neile head meelt. Selgus, et õpilaste hinnangul kasutavad õpilased omavahel prosotsiaalsetest käitumise liikidest enim kaasamist, sellele järgnes aitamine ja kõige vähem toodi välja hoolitsemisega ja jagamisega seotud olukordi. Kõiv (2011) on uurinud õpilaste hinnangut prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse sagedusele õpilaste omavahelistes suhtes ja on leidnud, et eakaaslaste vahel oli kaasamine kõige sagedamini esinev prosotsiaalse käitumise viis. Manesi, van Doesum ja van Lange (2017) defineerivad prosotsiaalset käitumist kui tegevust, mille eesmärk on teisele osapoolle kasu saamine. See hõlmab endas koostööd, jagamist, abistamist, heategevuslikku andmist ja vabatahtlikku tegevust. Warden ja Christie (1997) on kategoriseerinud prosotsiaalse käitumise järgnevalt: jagamine (nt asjade jagamine, kingituste kinkimine), abistamine (nt füüsiline ja praktiline aitamine), hoolitsemine (nt toetus, kaastunne ja lohutus) ja kaasamine (sõbrustamine, koos mängimine, üksi olemise ennetamine). Käesolevas töös toetatakse Wardeni ja Christie (1997) prosotsiaalse käitumise liigitusele. Carlo ja Randall (2002) on välja toonud neli prosotsiaalse käitumise tüüpi: altruistlik prosotsiaalne käitumine, vastutulelik prosotsiaalne käitumine, emotsionaalne ja sotsiaalne käitumine ning avalik prosotsiaalne käitumine. Altruistlikku prosotsiaalset käitumist defineeritakse kui vabatahtlikku abistamist, mille ajendiks on ennekõike mure teise inimese vajaduste ja heaolu pärast, sageli on see ajendatud kaastundest teise indiviidi vastu ja sisemistest normidest. Altruistliku käitumise peamisteks motiivideks peetakse kaastunnet ja inimese sisemisi norme ja põhimõtteid.

On välja selgitatud, et prosotsiaalse käitumise esinemissageduses seoses prosotsiaalse käitumise erinevate liikidega ilmnevad soolised erinevused. Näiteks on leitud, et tüdrukutel esineb sagedamini altruistlikku ja emotsionaalset (abistamise motiiviks on tekkinud emotsioonid seoses abistatavaga) prosotsiaalset käitumist, poistel esineb aga sagedamini prosotsiaalset käitumist avalikes olukordades. Uurimusest tuli välja, et noorukiealistest kirjeldavad tüdrukud

end rohkem altruistlikuna ning poisid mainivad rohkem seotust avaliku prosotsiaalse käitumise liigiga (Carlo, Hausmann, Christiansen, & Randall, 2003; Aia, 2015). Whiting ja Edwards (1973) leidsid, et võrreldes poisse ja tüdrukuid, siis on abistamine ja hoolitsemine on sagedasem tüdrukutel. Tüdrukud aitavad eakaaslast meelsamini kui poisid ja aidatakse meelsamini samast soost eakaaslast (Van Rijsewijk, Dijkstra, Pattiselanno, Steglich, & Veenstra, 2016) ning Baerveldt, Van Duijn, Vermeij ja Van Hemert (2004) on leidnud, et tüdrukutel on rohkem lähedasi toetavaid sõprussuhteid. Mitmed uurijad on kindlaks teinud, et prosotsiaalne käitumine on vastandlik antisotsiaalsele käitumisele ja selle õpetamine vähendab antisotsiaalse käitumise esinemissagedust (Warden & Christie, 1999; Penthin, 2003; Keltikangas-Järvinen, 2011).

Vägivaldne käitumine ja selle määratlemine

Vägivalda kitsas tähenduses mõistetakse kui füüsilise jõu või võimu kasutamist. Vägivald ei sisalda verbaalset agressiooni või suhetega seotud ehk kaudset agressiooni (nt kuulujuttude rääkimine, sotsiaalne eksklusioon). Vägivalda on sõnastatud kui sellist agressiivset käitumist, mille puhul inimene kasutab oma keha või muud objekti selleks, et teisele inimesele tekitada kahju või ebamugavust (Olweus, 1999). Kõiv (2003a) on oma uurimuses kindlaks teinud, et õpilased peavad vägivalda all silmas mitte ainult füüsilist tahtlikku haiget või kahju tegemist teisele inimesele, vaid ka psühholoogilist tahtlikku haiget või kahju tegemist. Järelikult “vägivallal” tavamõistena on laiem tähendus kui teadusliku mõistena. Vägivald on agressiivse käitumise alaliik-agressiivse käitumise mõistel on laiem tähendus kui vägivallal. Agressiivse käitumise alla kuulub vägivaldne käitumine (Kõiv, 2001). Agressiivne käitumine on laiem mõiste, mille alla kuuluvad kaks kitsama mahuga mõistet-koolikiusamine ja koolivägivald, mida ühendab sarnane institutsionaalne keskkond-kool (Kõiv 2003b). Kõige enam seostub vägivald laste jaoks kooliga (Strömpl *et al.*, 2007). Koolivägivald on igasugune situatsioon, kus mistahes kooli kuuluv indiviid hirmutab, väärkohtleb, ähvardab või ründab teist kooli kuuluvat indiviidi (Slee, 2003). Kõiv (2003b) on käsitlenud koolikiusamist ja koolivägivalda kahe erineva mõistena. „Koolivägivald on tahtlik füüsilise jõu kasutamine kellegi või millegi vastu, kus tehakse teisele haiget oma keha või objektiga, soovides näha ohvri reaktsiooni. Selline käitumine võib aset leida mis tahes ümbruses, ning koolivägivallaks nimetatakse seda juhul, kui tegevus toimub koolikeskkonnas“ (Kõiv, 2003b, lk 11). Säre (2011) uurimusest selgus, et õpilaste hinnangul toimub koolikeskkonnas kõige sagedamini füüsilise vägivalda käitumise liikidest õpilastevahelist

tõukamist, löömist, jalaga löömist ning peksmist. Kõiv (2011) on uurimusega kindlaks teinud, et õpilased peavad koolivägivalda tõsiseks probleemiks koolis. Kõiv (2003a) on uurinud vägivaldaga ärahoidmise ja hakkamasaamise võimalusi kolmes ümbruses: klassis, koolis ja kooliümbruses põhikooli õpilaste hinnangul. Sealt selgus, et vanemaealiste õpilaste jaoks olid esmatähtsad vägivalda ärahoidmise võimalused seotud eakaaslaste prosotsiaalse tegevuse ja väärtusega. Poisid ja tüdrukud kasutavad vägivalda erinevalt, näiteks kehtestavad poisid ennast füüsilise jõu abil, tüdrukud pigem vaimse vägivalda kaudu (Strömpl *et al.*, 2007). Smith, Cowie, Olafsson ja Liefoghe (2002) on leidnud, et kiusamise ja vägivalda kirjelduses esile tõusvaid olulisi erinevusi mõjutab uuritavate vanus, mitte sugu.

Koolis toimuva õpilastevahelise vägivalda toimumise kohad

Blatchford (1998a) on uurinud seda, kus õpilased vahetunnis kõige meelsamini viibivad. Kõige sagedasemateks kohtadeks, kus õpilased vahetunnis viibisid olid kooliklass, üldkasutatavad ruumid, raamatukogu ja söökla. Uurimusest selgus ka, et tüdrukud eelistasid vahetunnis olla rohkem kooliklassis ja raamatukogus, poisid eelistasid minna koolist välja kooli ümbrusesse. Säre (2011) on uurinud seda, missugustes kohtades koolis toimub õpilastevaheline vägivald. Uurimusest selgus, et õpilaste hinnangul toimub õpilastevahelist vägivalda kõige sagedamini koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses. Säre (2011) leidis ka, et tüdrukud hindavad vägivaldse käitumise esinemist poistega võrreldes sagedasemaks ja tüdrukute ning poiste arvamused vägivalda esinemise sageduse osas erinevad ka kohtade lõikes. Tüdrukute hinnangul tuleb vägivalda ette rohkem klassiruumis ja garderoobis ning poiste ja tüdrukute võrdluses selgus, et poisid hindasid wc-s toimuvat vägivalda sagedasemaks kui tüdrukud. Pröhl (2006) uuris vägivalda Saksamaa ja Ameerika koolides ja leidis, et Ameerika koolides toimub vägivalda enim koridorides ja treppidel, kohvikus, harvem kooliklassis ja tualettruumis. Astor, Meyer ja Behre (1999) uurimuses mainisid õpilased vägivalda ilmnemise kohtadeks kõige rohkem koridori ja sööklat, klassiruumi ja võimlat. Nad tõid ka välja, et vägivald ilmneb just siis, kui täiskasvanuid ei ole läheduses. Tärn (2015) uuris, kus ja mis liiki vägivalda tuleb õpilaste vahel kõige sagedamini ette kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolis (meessoost) õpilaste hinnangul. Uurimusest selgus, et eritingimusi vajavate õpilaste hinnangul toimub õpilastevahelist vägivalda kõige sagedamini tualettruumis, rühmatoas ning vägivalda esines ka kooliklassis, koridoris ja

kooli ümbruses. Vägivalla liikidest toodi enim välja üksteise peksmist, jalaga löömist ja tõukamist.

Atlas ja Pepler (1998) on uurinud kiusamist kooliklassis ja leidnud, et füüsilist agressiooni (löömine, tõukamine, peksmine) kooliklassis esines kõikidest kiusamisjuhtumitest 30% ning füüsilist agressioon koos verbaalse agressiooniga 17%. Baldry ja Farrington (1999) viisid läbi uurimuse kiusamiskäitumisest Itaalia koolides ja on leidnud, et enim toimub kiusamiskäitumist kooliklassis, koridoris ja mänguväljakul. Uurimusi koolis toimuva vägivalla ja kiusamise kohta Eestis on läbi viinud Kõiv (2001, 2003a, 2003b, 2006, 2011, 2019). Kõiv (2001) on leidnud, et konkreetsed kohad, kus kiusamine on toimunud on: koolimaja koridor (25,8% juhtudest), kooliklass (22,8% juhtudest), garderoob (14,2% juhtudest), kooliteel (12,8% juhtudest), kooliõuel (12,5% juhtudest), tualetis (5,7% juhtudest). Sarnase tulemuse said ka Fekkes, Pijpers ja Verloove-Vanhorick (2005), kes viisid uurimuse kiusamiskäitumisest läbi Hollandi 9-11. aastaste õpilaste seas, ja selgitasid välja, et kõige sagedamini olid õpilased maininud kiusamiskohaks mänguväljakut, vähem oli mainitud klassiruumi, koridori, võimlat, kooli sööklad ja tualettruumi. Craig, Pepler ja Atlas (2000) on uurinud ja võrrelnud kiusamist kooli mänguväljakul ja kooliklassis ja välja selgitanud, et kiusamist esineb võrreldes kooliklassiga sagedamini mänguväljakul.

Vaillancourt jt (2010) on uurinud Kanada õpilaste hinnanguid kiusamise kogemustele koolis vahetunnis. Uurimusest ilmnnes, et algkooliõpilaste, kellel oli kiusamiskogemus, hinnangul olid ohtlikeks kohtadeks vahetunnis mänguväljak/kooli hoov ja õuevahetund. Kiusamiskogemusega põhikooliõpilaste hinnangul olid ohtlikud kohad koridorid ja söökla. Algkooliõpilased ja põhikooliõpilased pidasid mõlemad kiusamiskohaks õuevahetundi. Nii kiusajate kui kiusatavate hinnangul olid sagedasemad kiusamiskohad koolihoov ja kooli koridor, kuid ka kooliklass. Kohad, mida õpilased pidasid ebaturvaliseks, olid vähesema kooli personali järelvalvega (Vaillancourt *et al.*, 2010).

Uurimused on näidanud, et õpilaste vahel toimub koolis vägivalda ja kiusamist erinevates kohtades (nt Kõiv, 2001; Pröhl, 2006; Baldry & Farrington, 1999) ning, et prosotsiaalse käitumise õhutamise ja õpetamine õpilastele aitab ennetada õpilastevahelist vägivaldset käitumist (Warden & Christie, 1999; Penthin, 2003; Keltikangas-Järvinen, 2011). Kuna õpilased veedavad koolipäevast suure osa vahetunnis, kus nad on enamasti täiskasvanute järelvalve alt väljas (Strömpl *et al.*, 2007), aga varasematest uuringutest pole teada, kus täpsemalt õpilastevaheline

prosotsiaalne ja vägivaldne käitumine vahetunnis toimub, siis on oluliseks uurimisprobleemiks, kus õpilaste hinnangul vahetunnis õpilastevaheline prosotsiaalne ja vägivaldne käitumine aset leiab. Prosotsiaalse käitumise toimumise kohtadest teadmine aitab prosotsiaalset käitumist soodustada ning vägivaldse käitumise täpsete kohtade teadmine võimaldab õpetajatel ennetada ja sekkuda vägivaldse käitumise ilmnemisel vahetunnis.

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada vahetunnis toimuva õpilastevahelise prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise kohad õpilaste hinnangul. Töö eesmärgist lähtuvalt püstitati järgmised uurimisküsimused :

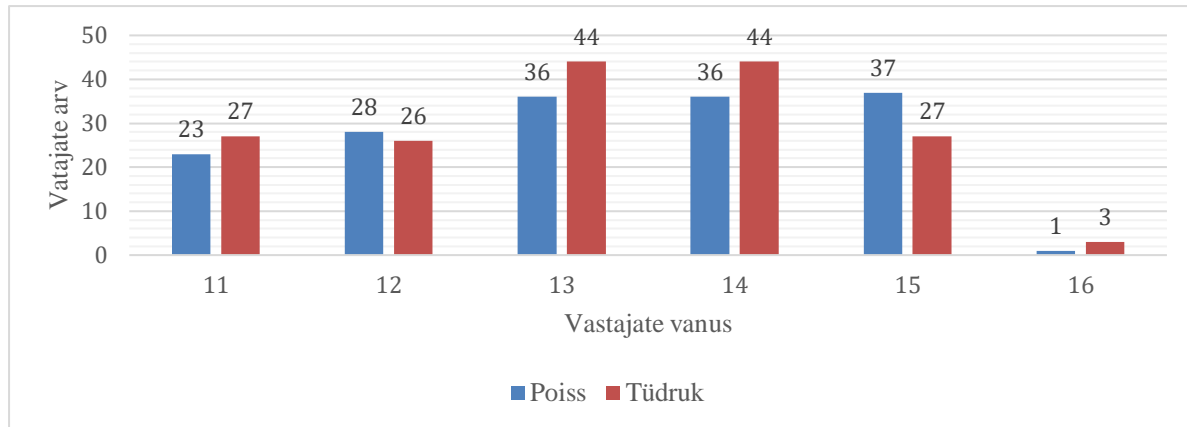
1. Kus esineb poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis kõige sagedamini eakaaslastevahelist prosotsiaalset käitumist (abistav, jagamine, kaasamine, hoolitsemine) erinevas ümbruses (klass, koridor, kooli ümbrus) koolis?
2. Kus esineb poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis kõige sagedamini eakaaslastevahelist vägivaldset käitumist (asjadega seotud, tõsine vägivald ja ähvardamine) erinevas ümbruses (klass, koridor, kooli ümbrus) koolis?

Metoodika

Uurimuse läbiviimiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivse uurimuse eesmärgiks on mõõta objektiivseid fakte ja uurimustes kasutatavad andmekogumismeetodid võimaldavad kaasata suurema hulga vastanuid (Neuman, 2014). Kvantitatiivse uurimuse abil saab leida seaduspärasusi, formaalsusi, sagedusi ja teha võrdlusi (Cohen, Manison, & Morrison, 2007). Kuna töö eesmärgiks oli leida teatud käitumisaktide – prosotsiaalse ja vägivaldse, esinemissagedus nii tüdrukute kui poiste hinnangul, siis oli kvantitatiivne meetod selleks sobiv.

Valim

Uurimuses kasutati mugavusvalimit, et saada võimalikult lühikese ajaga suur vastajate hulk (Rämmer, 2014). Valimi moodustasid ühe Tartu kooli 5-9.klassi õpilased. Küsimustiku täitsid kokku 332 5-9.klassi õpilast. Neist 161 (48%) olid poisid ja 171 tüdrukud (52%). Võrdselt kõige rohkem oli vastajaid vanuses 13 ja 14 aastat, kõige vähem oli 16 aastaseid vastajaid. Vastanute keskmine vanus oli 13,2 aastat. Vastanute sooline ja vanuseline jaotus on näha joonisel 1.

Joonis 1. Vastajate vanuseline ja sooline jaotus

Mõõtevahendid

Uuringu aluseks on küsimustik, mille koostas töö autor koos juhendajaga. Küsimustikku valiti õpilastevahelise prosotsiaalse käitumise ja füüsilise vägivalda võimalikud toimumise kohad koolis vahetunni ajal. Küsimustik koosnes kahest osast- esimene osa sisaldas uuritavate enesekohaseid hinnanguid õpilaste vahelise prosotsiaalse käitumise toimumise sagedusele vahetunnis erinevas ümbruses (klass, koridor, kooli ümbrus) ja seda, kus õpilaste hinnangul tuleb ette vahetunnis õpilastevahelist prosotsiaalset käitumist. Teises osas uuritakse õpilaste enesekohaseid hinnanguid õpilastevahelise vägivaldse käitumise toimumise sagedusele vahetunnis erinevas ümbruses (klass, koridor, kooli ümbrus) ja seda, kus õpilaste hinnangul tuleb ette vahetunnis õpilastevahelist vägivaldset käitumist.

Küsimustik koosnes kaht tüüpi küsimustest: avatud küsimused (Kus kohas koolis vahetunni ajal tuleb ette kaasõpilaste vahel üksteist abistavat käitumist? Kus kohas koolis vahetunni ajal tuleb ette kaasõpilaste vahel vägivalda?) ja valikvastustega küsimused (Kui sageli viimase poole aasta jooksul oled sa näinud, et sinu kaasõpilased vahetunnis ... ?), kus vastusevariandid olid viiepunktilisest skaalast: üldse mitte, harva, mõnikord, sageli, väga sageli. Prosotsiaalse käitumise kirjeldamiseks valiti järgnevad kaheksa prosotsiaalse käitumise kirjeldust ja jagati neljaks grupiks: abistamine (üksteise aitamine; üksteise aitamine koolitööde tegemisel), jagamine (üksteisega asjade jagamine; üksteisele asjade laenamine), hoolitsemine (hoolitsuse välja näitamine üksteise suhtes; üksteise toetamine mure või probleemi korral), kaasamine (üksteist teretulnuks pidamine mängu või tegevusse; üksteisega sõbrunemine) lähtudes Wardeni ja Christie (1997) liigitusest prosotsiaalse käitumise kohta. Vägivaldse käitumise kirjeldamiseks

valiti järgnevad seitse tegevuse kirjeldust ja jagati need kolmeks grupiks: asjadega seotud vägivald (üksteise asjade pildumine, lõhkumine; üksteise asjade ära võtmine, peitmine), tõsine vägivald (üksteise jalaga löömine; üksteise peksmine; üksteise tõukamine), ähvardamine vägivallaga (üksteise ähvardamine vägivallaga). Kõigi 15 õpilastevahelise prosotsiaalse käitumise kui ka vägivaldse käitumise kirjeldused esitati vastajatele erinevate kohtade lõikes vahetunnis koolis: klass, koridor, kooliümbrus. Tulemuste analüüsimisel kodeeriti vastused järgnevalt: 1-üldse mitte, 2-harva, 3-mõnikord, 4-sageli, 5-väga sageli. Lisaks valikvastustele uuriti ka prosotsiaalse ja vägivaldse esinemise kohti koolis vahetunnis avatud küsimustega, kuhu õpilased said ise kirjutada, kus kohas koolis vahetunnis tuleb ette kaasõpilaste vahel üksteist abistavat käitumist ja kus kohas vahetunnis tuleb ette kaasõpilaste vahel vägivalda. Õpilased võisid kirjutada sinna kirjutada ühe või rohkem kohta.

Protseduur

2019.a oktoobri alguses viidi läbi prooviuuring, et suurendada ankeedi valiidsust ja kontrollida ankeedi mõistetavust. Prooviuuringus osales 12 5.klassi õpilast. Vastajate kommentaaridele tuginedes täiendas ja täpsustas töö autor ühe küsimuse sõnastust. Põhiuuring viidi läbi 2019.a oktoobris. Esmalt valis töö autor välja kooli, kus uurimus läbi viiakse. Seejärel vestles töö autor kooli juhtkonnaga ja selgitas uurimuse eesmärgi ja sai loa koolis uuring läbi viia ning lepitati kooli juhtkonnaga kokku täpne aeg, millal saab uurimuse koolis läbi viia. Seejärel koostati lapsevanematele kiri (lisa 1) ja kooli õppejuht saatis selle e-kooli kaudu lapsevanematele. Kirjas informeeriti lapsevanemaid, et koolis toimub uurimus ja paluti luba lapse osalemiseks. Nii uuritavatel kui ka uuritavate vanematel oli võimalik uuringus osalemisest keelduda. Ühe õpilase lapsevanem teatas, et ei soovi, et tema laps uuringus osaleks.

Tartu Ülikooli eetikakeskus on oma kodulehel märkinud, et uurimustööd tehes tuleb jälgida, et uurimus oleks kooskõlas märksõnadega: ausus, privaatsus, anonüümsus ja konfidentsiaalsus (Teadustöö eetika, s.a.). Käesolev uurimus on läbi viidud kooskõlas eetikanõuetega. Töö autor teavitas uuritavaid töö eesmärgist, küsimustikud olid anonüümsed, andmeid ei edastatud kolmandatele isikutele ja neid kasutati ainult käesoleva uurimuse tarbeks. Uuritavad võisid küsimustiku täitmisest loobuda ükskõik, millisel hetkel ja nii uuritavatel kui ka nende vanematel oli olemas uurija e-postiaadress juhuks, kui tekkis uurimuse kohta lisaküsimusi. Küsitlused viis koolis läbi töö autor. Enne küsimustiku täitmist selgitati õpilastele, kuidas

küsimustikku täita. Rõhutati seda, et küsimustiku täitmine on vabatahtlik ja et see on anonüümne ja uuritavatele on tagatud konfidentsiaalsus. Küsimustikku täitsid õpilased koolitunni ajal endale harjumuspärase keskkonnas. Küsitluse läbiviimisel jagas uurija ise küsimustikud õpilastele ning küsitluse lõppedes toodi need uurija kätte. Küsimustikule vastamine võttis aega u 20 minutit.

Andmeanalüüs

Andmeanalüüsiks kasutati programmi Microsoft Excel. Selleks, et võrrelda poiste ja tüdrukute vastuste erinevusi, kasutati t -testi. T -testi kasutatakse arvuliste tunnuste keskmise väärtuste võrdlemiseks nii paaris-kui mittepaarisvalimi puhul (Thompson, 2013). T -testi kasutamine võimaldas välja selgitada, kas poiste ja tüdrukute hinnangud on statistiliselt oluliselt erinevad või mitte. Avatud küsimuste analüüsiks kasutati kvantitatiivset sisuanalüüsi. Kvantitatiivse sisuanalüüsi kasutades analüüsitakse saadud andmeid ning moodustatakse kodeerimise süsteem, määratletakse analüüsiühikud ning kategooriad (Neuman, 2014). Tüdrukute ja poiste avatud küsimuste vastuste protsentuaalseks võrdlemiseks kasutati χ^2 -testi. Õpilaste poolt antud avatud küsimuste vastused koondati vastavalt õpilaste poolt antud nimetustele. Sama tähendusega sõnad (nt garderoob, rõivistu) koondati ühe nimetuse alla (nt garderoob). Järgmises etapis kategooriate kaupa sõnad loendati.

Tulemused

Prosotsiaalse käitumise esinemise kohad õpilaste hinnangul vahetunnis

Avatud küsimusele „Kus kohas koolis vahetunnis tuleb ette kaasõpilaste vahel üksteist abistavat käitumist?“ vastas 109 poissi ja 134 tüdrukut-kokku 243 õpilast. Tabel 1 kirjeldab abistava käitumise kohtade arvu, mille õpilased välja tõid. Õpilastel oli võimalik kirjutada nii mitu kohta, kus nende hinnangul tuleb vahetunnis ette kaasõpilaste vahel abistavat käitumist, kui nad soovisid. Enamik õpilasi (nii poisid kui ka tüdrukud) tõid välja ühe koha, kus nende hinnangul tuleb vahetunnis ette õpilaste vahel abistavat käitumist. Kõige rohkem kohti-viis erinevat abistava käitumise toimumise kohta tõi välja kaks õpilast, 89 õpilast, kes ankeedi täitsid jätsid sellele küsimusele vastamata või vastasid, et ei tea või ei oska öelda.

Tabel 1. Õpilaste kirjutatud kohtade arv, kus on ette tulnud vahetunnis õpilastevahelist abistavat käitumist

Kirjutatud kohtade arv	Poisid		Tüdrukud	
	Vastajate arv	Vastajate protsentjaotus (%)	Vastajate arv	Vastajate protsentjaotus (%)
0	52	32,3	37	21,6
1	87	54,0	74	43,3
2	17	10,6	47	27,5
3	3	1,9	9	5,3
4	2	1,2	2	1,2
5	0	0,0	2	1,2
KOKKU	161	100,0	171	100,0

Õpilaste vastused küsimusele „Kus kohas koolis vahetunni ajal tuleb ette kaasõpilaste vahel üksteist abistavat käitumist“ koondati vastavalt nende antud kohtade nimetustele: kooliklass, koridor, söökla, kooli ümbrus, garderoob, võimla, wc, pole näinud, igal pool. Tabelis 2 on esitatud õpilaste poolt välja toodud kohad vahetunnis, kus õpilaste hinnangul tuleb ette õpilaste vahelist abistavat käitumist. Kõige rohkem nimetasid õpilased omavahelise abistava käitumise toimumise kohtadeks vahetunnis koridori (37,3%), kooliklassi (34,8%) ja sööklat (10,8%). Kõige vähem nimetati võimlat (1,4%) ja wc-d (0,6%). 17 õpilast ütles, et nad polegi vahetunnis abistavat käitumist näinud ja 12 õpilast märkisid, et abistavat käitumist tuleb vahetunnis ette igal pool.

Tabel 2. Abistava käitumise kohad vahetunnis õpilaste hinnangul

Kohad	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade osakaal (%)
Koridor	131	37,3
Kooliklass	122	34,8
Söökla	38	10,8
Pole näinud	17	4,8
Garderoob	13	3,7
Igal pool	12	3,4
Kooli ümbrus	11	3,1
Võimla	5	1,4
wc	2	0,6
KOKKU	351	100,0

Tabelis 3 on välja toodud abistava käitumise kohad vahetunnis poiste ja tüdrukute hinnangul. Poisid on suhteliselt enam märkinud abistava käitumise kohaks vahetunnis koridori (38,4%), sellele järgnes kooliklass (29,0%). Tüdrukud märkisid abistava käitumise kohtadeks enim kooliklassi (38,5%) ja koridori (36,6%).

Tabel 3. Abistava käitumise kohad vahetunni ajal poiste ja tüdrukute hinnangul

Kohad	Poisid		Tüdrukud		Protsentajaotuse erinevus (%)
	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade protsentjaotus (%)	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade protsentjaotus (%)	
Kooliklass	40	29,0	82	38,5	9,5
Söökla	9	6,5	29	13,6	7,1
Pole näinud	11	8,0	6	2,8	5,2
Kooli ümbrus	8	5,8	3	1,4	4,4
Võimla	4	2,9	1	0,5	2,4
Garderoob	7	5,1	6	2,8	2,3
Koridor	53	38,4	78	36,6	1,8
Igal pool	5	3,6	7	3,3	0,3
wc	1	0,7	1	0,5	0,3
KOKKU	138	100	213	100	

Abistava käitumise kohaks vahetunnis märkisid nii poisid kui ka tüdrukud kõige vähem wc-d ja võimlat. Õpilased märkisid ka, et pole näinud abistavat käitumist (4,8%) ja, et abistavat käitumist võib ette tulla igal pool (3,4%). Poiste ja tüdrukute poolt antud vastuste-võrdluses esines statistiliselt oluline erinevus ($\chi^2=20,6$, $p<0,05$).

Õpilaste hinnang prosotsiaalse käitumise esinemisele vahetunnis erinevates kohtades

Prosotsiaalse käitumise esinemise kohtadest uuriti kolme kõige enamlevinut paika koolis, kus õpilased vahetunnis viibivad: koridor, kooliklass, kooli ümbrus. Õpilased hindasid nendes kohtades erinevate prosotsiaalse käitumise esinemist õpilaste vahel viiepunktilisel skaalal: üldse mitte, harva, mõnikord, sageli, väga sageli. Väikseim väärtus tähistas kõige vähem ja suurim kõige sagedamini esinemist. Tabelis 4 on toodud välja erinevate prosotsiaalsete käitumise liikide esinemise sagedus koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses vahetunnis. Olulised erinevused poiste ja tüdrukute hinnangute vahel esinesid koridoris ja kooliklassis üksteise aitamises,

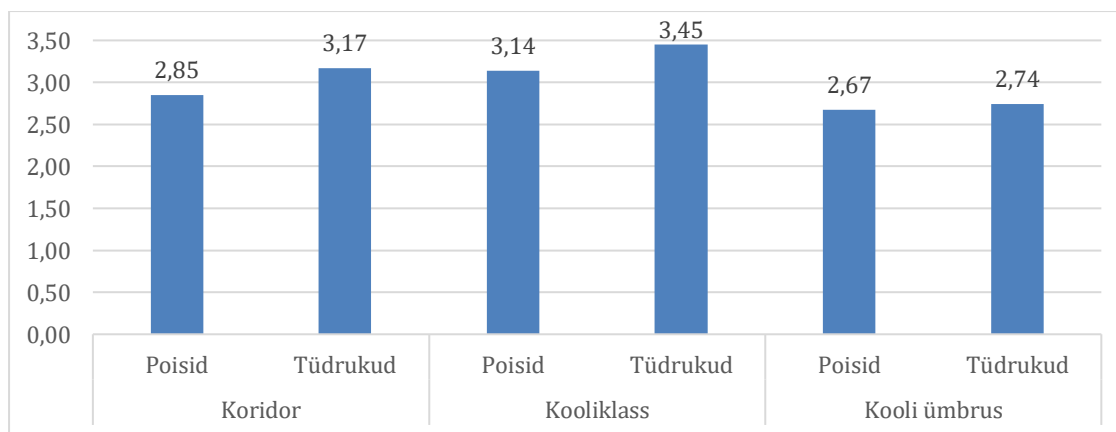
aitamises koolitöid teha, üksteisega asjade jagamisel, asjade üksteisele laenamisel, hoolitsuse välja näitamisel ja üksteise mure korral toetamisel. Koridoris ja kooliklassis hindasid tüdrukud üksteise aitamist, aitamises koolitöid teha, üksteisega asjade jagamist, üksteisele asjade laenamist, hoolitsuse välja näitamist, üksteise mure korral toetamist sagedasemaks kui poisid.

Tabel 4. Erinevate prosotsiaalsete käitumise liikide esinemise sagedus erinevates ümbrustes poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis

	Koridor			
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Aitavad üksteist	2,68	2,98	3,14	<i>p</i> <0,01
Aitavad teha koolitöid	2,87	3,15	2,35	<i>p</i> <0,05
Jagavad üksteisega asju	3,04	3,39	3,25	<i>p</i> <0,01
Laenavad üksteisele asju	2,74	2,98	2,02	<i>p</i> <0,05
Näitavad välja hoolitsust	2,57	3,08	4,79	<i>p</i> <0,01
Toetavad üksteist mure korral	2,73	3,37	5,65	<i>p</i> <0,01
Peavad üksteist teretulnuks mängu/tegevusse	3,14	3,23	0,72	<i>p</i> >0,05
Sõbrunevad	3,04	3,15	0,83	<i>p</i> >0,05
Keskmine	2,85	3,17		
	Klassiruum			
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Aitavad üksteist	3,27	3,61	3,29	<i>p</i> <0,01
Aitavad teha koolitöid	3,26	3,67	3,51	<i>p</i> <0,01
Jagavad üksteisega asju	3,20	3,47	2,48	<i>p</i> <0,05
Laenavad üksteisele asju	3,10	3,53	3,67	<i>p</i> <0,01
Näitavad välja hoolitsust	2,79	3,23	4,29	<i>p</i> <0,01
Toetavad üksteist mure korral	3,04	3,57	5,01	<i>p</i> <0,01
Peavad üksteist teretulnuks mängu/tegevusse	3,24	3,22	0,21	<i>p</i> >0,05
Sõbrunevad	3,19	3,30	0,92	<i>p</i> >0,05
Keskmine	3,14	3,45		
	Kooli ümbrus			
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Aitavad üksteist	2,60	2,69	0,81	<i>p</i> >0,05
Aitavad teha koolitöid	2,07	2,14	0,59	<i>p</i> >0,05
Jagavad üksteisega asju	2,62	2,71	0,82	<i>p</i> >0,05
Laenavad üksteisele asju	2,48	2,56	0,71	<i>p</i> >0,05
Näitavad välja hoolitsust	2,62	2,85	2,00	<i>p</i> <0,05
Toetavad üksteist mure korral	2,76	2,95	1,70	<i>p</i> >0,05

Peavad üksteist teretulnuks mängu/tegevusse	3,22	3,11	0,97	p>0,05
Sõbrunevad	3,01	2,94	0,64	p>0,05
Keskmine	2,67	2,74		

Nii tüdrukute kui poiste hinnangul tuleb prosotsiaalset käitumist vahetunnis kõige sagedamini ette kooliklassis. Kõige harvem oli nii tüdrukute kui ka poiste hinnangul prosotsiaalset käitumist vahetunni ajal kooli ümbruses. Statistiliselt oluliselt erinesid poiste ja tüdrukute hinnangud prosotsiaalse käitumise sagedusele koridoris ($t=3,12$, $p<0,05$) ning kooliklassis ($t=2,80$, $p<0,05$). Tüdrukute hinnangul esineb prosotsiaalset käitumist koridoris ning kooliklassis sagedamini kui poiste hinnangul. Joonisel 2 on näha poiste ja tüdrukute hinnangute keskmised prosotsiaalsele käitumisele koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses vahetunnis.

Joonis 2. Õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise esinemisele vahetunnis koridoris, klassis ja kooli ümbruses.

Prosotsiaalse käitumise erinevad liigid olid jaotatud alaliikideks- aitamine, jagamine, hoolitsemine, kaasamine. Selleks, et võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid prosotsiaalse käitumise sagedusele erinevates kohtades kasutati t -testi. Tabelis 5 on näha poiste ja tüdrukute hinnangud õpilaste prosotsiaalse käitumisele sagedusele erinevates kohtades koolis (koridor, kooliklass, kooli ümbrus) vahetunnis viimase poole aasta jooksul. Selgus, et poiste ja tüdrukute hinnangutes oli statistiliselt oluline erinevus koridoris esineva abistava käitumise ($t=3,79$, $p<0,01$), jagamise ($t=3,63$, $p<0,01$) ja hoolitsemise ($t=7,35$, $p<0,01$) osas vahetunnis; kooliklassis

seoses aitamise ($t=4,82$, $p<0,01$), jagamise ($t=4,37$, $p<0,01$.) ja hoolitsemisega ($t=6,53$, $p<0,01$) vahetunnis.

Tabel 5. Prosotsiaalse käitumise esinemise sagedused poiste ja tüdrukute hinnangul erinevates ümbrustes vahetunnis

Koridor					
	Poisid	Tüdrukud		t -väärtus	p väärtus
Aitamine	2,78	3,07	3,79		$p<0,01$
Jagamine	2,89	3,19	3,63		$p<0,01$
Hoolitsemine	2,65	3,23	7,35		$p<0,01$
Kaasamine	3,09	3,19	1,09		$p>0,05$
Keskmine	2,85	3,17			
Kooliklass					
	Poisid	Tüdrukud		t -väärtus	p väärtus
Aitamine	3,27	3,64	4,82		$p<0,01$
Jagamine	3,15	3,50	4,37		$p<0,01$
Hoolitsemine	2,91	3,40	6,53		$p<0,01$
Kaasamine	3,22	3,26	0,53		$p>0,05$
Keskmine	3,14	3,45			
Kooli ümbrus					
	Poisid	Tüdrukud		t -väärtus	p väärtus
Aitamine	2,33	2,41	0,94		$p>0,05$
Jagamine	2,55	2,64	1,08		$p>0,05$
Hoolitsemine	2,69	2,90	2,62		$p>0,05$
Kaasamine	3,12	3,02	1,13		$p>0,05$
Keskmine	2,67	2,74			

Poiste hinnangul toimus koridoris vahetunnis kõige sagedamini jagamist, kooliklassis aitamist ja kooli ümbruses kaasamist, tüdrukute hinnangul esineb koridoris aga enim hoolitsemist, klassiruumis aitamist ja kooli ümbruses kaasamist vahetunnis. Tüdrukute hinnangul toimub vahetunnis koridoris ja kooliklassis aitamist, jagamist, hoolitsemist statistiliselt oluliselt sagedamini kui poiste hinnangul. Kooli ümbruses poiste ja tüdrukute hinnangutes prosotsiaalse käitumise liikide (aitamine, jagamine, hoolitsemine ja kaasamine) toimumise sagedusele statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Vägivaldse käitumise esinemise kohad õpilaste hinnangul vahetunnis

Avatud küsimusele „Kus kohas koolis vahetunnis tuleb ette kaasõpilaste vahel vägivalda?“ vastas 115 poissi ja 136 tüdrukut-kokku 251 õpilast. Tabel 6 kirjeldab vägivalda esinemise kohtade arvu, mille õpilased välja tõid. Enamik õpilasi (nii poisid kui ka tüdrukud) tõid välja ühe koha, kus nende hinnangul tuleb vahetunnis ette õpilaste vahel vägivalda.

Tabel 6. Õpilaste kirjutatud kohtade arv, kus õpilaste hinnangul vägivaldset käitumist aset leiab

Kirjutatud kohtade arv	Poisid		Tüdrukud	
	Vastajate arv	Vastajate protsentjaotus (%)	Vastajate arv	Vastajate protsentjaotus (%)
0	46	28,6	35	20,5
1	94	58,4	82	48,0
2	14	8,7	45	26,3
3	5	3,1	6	3,5
4	1	0,6	3	1,8
5	1	0,6	0	0,0
KOKKU	161	100,0	171	100,0

Õpilaste vastused koondati vastavalt nende antud kohtade nimetustele: kooliklass, koridor, söökla, kooli ümbrus, garderoob, võimla, wc, pole näinud, igal pool, raamatukogu. Tabelis 7 on esitatud õpilaste poolt välja toodud kohad vahetunni ajal, kus õpilaste hinnangul tuleb ette õpilaste vahelist vägivalda. Kõige rohkem nimetasid õpilased kaasõpilaste vahel toimuva vägivalda kohtadeks vahetunnis koridori (45,4%), kooliklassi (15,8%) ja kirjutati seda, et pole koolis vahetunni ajal vägivalda näinud (10,9%). Kõige vähem nimetati võimlat ja raamatukogu (0,3%).

Tabel 7. Vägivalda toimumise kohad vahetunnis õpilaste hinnangul

Kohad	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade protsentjaotus (%)
Koridor	158	45,4
Kooliklass	55	15,8
Pole näinud	38	10,9
Kooli ümbrus	31	8,9
Garderoob	31	8,9
Igal pool	18	5,2
Söökla	10	2,9
wc	5	1,4
Võimla	1	0,3

Raamatukogu	1	0,3
KOKKU	348	100,0

Tabelis 8 on välja toodud kohad, kus tuleb ette vahetunnis kaasõpilaste vahel vägivalda poiste ja tüdrukute hinnangul. Nii tüdrukud (51%) kui ka poisid (37,9%) märkisid enim vägivalda toimumise kohaks koridori. Poiste ja tüdrukute poolt antud vastuste puhul esines statistiliselt oluline erinevus ($\chi^2=25,9$, $p<0,05$). Oluline erinevus võis tulla poiste ja tüdrukute hinnangute erinevusest vägivalda esinemisele koridoris ja kooliklassis. Lisaks võis erinevus tekkida ka sellest, et poisid vastasid tüdrukutest suhteliselt rohkem, et pole vahetunni ajal vägivalda näinud ning vägivalda esineb vahetunnis igal pool.

Tabel 8. Õpilastevahelise vägivalda kohad vahetunni ajal poiste ja tüdrukute hinnangul

Kohad	Poisid		Tüdrukud		Protsentjaotuse erinevus (%)
	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade protsentjaotus (%)	Märgitud kordade arv	Märgitud kordade protsentjaotus (%)	
Koridor	55	37,9	103	51,0	13,1
Pole näinud	23	15,9	15	7,4	8,4
Igal pool	14	9,7	4	2,0	7,7
Kooliklass	18	12,4	37	18,3	5,9
wc	4	2,8	1	0,5	2,3
Võimla	1	0,7	0	0,0	0,7
Raamatukogu	1	0,7	0	0,0	0,7
Kooli ümbrus	12	8,3	18	8,9	0,6
Söökla	4	2,8	6	3,0	0,2
Garderoob	13	9,0	18	8,9	0,1
KOKKU	145	100,0	202	100,0	

Õpilaste hinnang vägivaldse käitumise esinemisele vahetunnis erinevates kohtades

Õpilastevahelise vägivalda toimumise kohtadest vahetunnis uuriti kolme kõige enamlevinut paika: koridor, kooliklass, kooli ümbrus. Õpilased hindasid nendes kohtades erinevat liiki vägivaldse käitumise esinemist õpilaste vahel viiepunktilisel skaalal: üldse mitte, harva, mõnikord, sageli, väga sageli. Väikseim väärtus tähistas kõige vähem ja suurim kõige sagedamini esinemist.

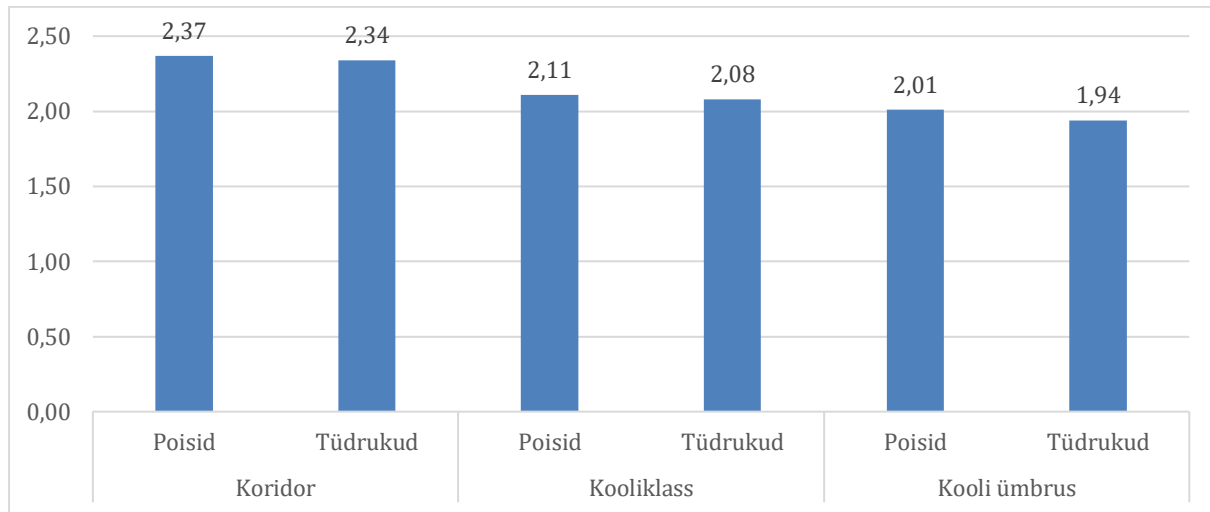
Tabelist 9 on näha vägivaldse käitumise liikide esinemise sagedus erinevates ümbrustes poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis. Selgus, et poiste ja tüdrukute hinnangul toimub koridoris enim üksteise tõukamist, kooliklassis aga asjade ära võtmist/peitmist, kooli ümbruses aga üksteise löömist.

Tabel 9 Vägivaldse käitumise liikide esinemise sagedus erinevates ümbrustes poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis

Koridor				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärts	p väärts
Asju pilluvad, lõhuvad	2,35	2,31	0,30	p>0,05
Asju ära võtavad, peidavad	2,41	2,56	1,31	p>0,05
Üksteist jalaga löövad	2,28	2,30	0,16	p>0,05
Üksteist löövad	2,47	2,41	0,54	p>0,05
Üksteist peksavad	2,06	1,98	0,70	p>0,05
Üksteist tõukavad	2,63	2,76	0,99	p>0,05
Üksteist ähvardavad vägivallaga	2,37	2,22	1,15	p>0,05
Keskmine	2,37	2,36		
Kooliklass				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärts	p väärts
Asju pilluvad, lõhuvad	2,27	2,21	0,57	p>0,05
Asju ära võtavad, peidavad	2,46	2,44	0,13	p>0,05
Üksteist jalaga löövad	1,88	1,88	0,03	p>0,05
Üksteist löövad	2,04	2,01	0,24	p>0,05
Üksteist peksavad	1,75	1,71	0,31	p>0,05
Üksteist tõukavad	2,26	2,24	0,17	p>0,05
Üksteist ähvardavad vägivallaga	2,00	1,95	0,40	p>0,05
Keskmine	2,09	2,06		
Kooli ümbrus				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärts	p väärts
Asju pilluvad, lõhuvad	1,86	1,79	0,63	p>0,05
Asju ära võtavad, peidavad	1,84	1,81	0,28	p>0,05
Üksteist jalaga löövad	2,04	1,98	0,54	p>0,05
Üksteist löövad	2,10	2,08	0,23	p>0,05
Üksteist peksavad	1,90	1,70	1,79	p>0,05
Üksteist tõukavad	2,32	2,26	0,51	p>0,05
Üksteist ähvardavad vägivallaga	2,09	2,02	0,53	p>0,05
Keskmine	2,02	1,95		

Joonisel 3 on esitatud poiste ja tüdrukute hinnangute keskmised õpilastevahelise vägivalda esinemisele koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses vahetunnis. Sealt on näha, et nii poiste kui tüdrukute hinnangul esineb vahetunnis õpilastevahelist vägivalda sagedamini koridoris, kõige

vähem aga kooli ümbruses. Statistiliselt olulisi erinevusi poiste ja tüdrukute hinnangutele vägivaldse käitumise esinemissagedusele kooliklassis ($t=0,52$, $p>0,05$), koridoris ($t=0,20$, $p>0,05$) ega kooli ümbruses ($t=0,62$, $p>0,05$) ei ilmnenud.

Joonis 3. Õpilaste hinnangud õpilastevahelise vägivalla esinemisele vahetunnis koridoris, klassis ja kooli ümbruses.

Vägivaldsed käitumised olid jaotatud järgmiselt: asjadega seotud vägivald, tõsine vägivald, vägivallaga ähvardamine. Selleks, et võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid vägivaldse käitumise sagedusele erinevates kohtades kasutati t -testi. Tabel 10 annab ülevaate poiste ja tüdrukute hinnangutest vägivaldse käitumise esinemise sageduse kohta vahetunnis koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses. Nii poiste kui tüdrukute hinnangul toimub asjadega seotud vägivalda ja tõsist vägivalda ja ähvardamist vägivallaga kõige sagedamini koridoris. Kooli ümbruses vahetunni ajal toimub poiste ja tüdrukute hinnangul vägivalla erinevaid liike (asjadega seotud vägivald, tõsine vägivald, ähvardamine vägivallaga) harvem kui koridoris ja kooliklassis.

Tabel 10. Vägivaldse käitumise esinemise sagedused poiste ja tüdrukute hinnangul erinevates ümbrustes vahetunnis

Koridor				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Asjadega seotud vägivald	2,38	2,43	0,73	<i>p</i> >0,05
Tõsine vägivald	2,36	2,36	0,02	<i>p</i> >0,05
Ähvardamine vägivallaga	2,37	2,22	1,15	<i>p</i> >0,05
Keskmine	2,37	2,34		
Kooliklass				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Asjadega seotud vägivald	2,36	2,32	0,48	<i>p</i> >0,05
Tõsine vägivald	1,98	1,96	0,37	<i>p</i> >0,05
Ähvardamine vägivallaga	2,00	1,95	0,40	<i>p</i> >0,05
Keskmine	2,11	2,08		
Kooli ümbrus				
	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> väärtus
Asjadega seotud vägivald	1,85	1,80	0,65	<i>p</i> >0,05
Tõsine vägivald	2,09	2,00	1,50	<i>p</i> >0,05
Ähvardamine vägivallaga	2,09	2,02	0,53	<i>p</i> >0,05
Keskmine	2,01	1,94		

Statistiliselt olulist erinevus poiste ja tüdrukute hinnangutes erinevate vägivaldse käitumise liikide sageduses ei esinenud.

Arutelu

Käesoleva töö eesmärgiks oli välja selgitada vahetunnis toimuva õpilastevahelise prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise kohad poiste ja tüdrukute hinnangul. Töö eesmärgist lähtuvalt püstitati kaks uurimisküsimust, millest esimene oli: Kus esineb poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis kõige sagedamini eakaaslastevahelist prosotsiaalset käitumist (abistav, jagamine, kaasamine, hoolitsemine) erinevas ümbruses (kooliklass, koridor, kooli ümbrus) koolis? Õpilaste poolt vabavastusena antud abistava käitumise kohad vahetunnis olid: kooliklass, koridor, söökla, garderoob, kooli ümbrus, võimla, wc. Lisaks öeldi ka, et pole näinud abistavat käitumist ja abistavat käitumist tuleb ette igal pool. Kõige sagedamini nimetasid õpilased omavahelise prosotsiaalse käitumise toimumise kohtadeks vahetunnis koridori, kooliklassi ja sööklat. Poiste ja tüdrukute antud vastustes esines oluline statistiline erinevus. Poisid märkisid prosotsiaalse käitumise toimumise kohaks suhteliselt enam koridori, tüdrukud aga kooliklassi. Ridgers,

Stratton & McKenzie (2010) on välja selgitanud, et vahetunni ajal on poisid füüsiliselt aktiivsemad kui tüdrukud ja poisid tegelevad vahetunnis rohkem aktiivsemate tegevuste, tüdrukud seevastu enam istuva mänguga (nt joonistamine, lugemine). Tüdrukud eelistavad vahetunnis tegeleda rohkem sotsiaalsete ja istuvamate tegevustega (Blachford, 2003), mistõttu viibivad nad võimalusel rohkem kooliklassis ja seetõttu näevad poisid ja tüdrukud prosotsiaalset käitumist erinevates kohtades. Uurides õpilaste hinnanguid prosotsiaalse käitumise sagedusele kolmes kohas vahetunnis -koridoris, kooliklassis ja kooli ümbruses ilmnes, et nii poiste kui tüdrukute hinnangul tuli abistavat käitumist sagedamini ette kooliklassis. Uurimusest selgus, et tüdrukute hinnangul toimus vahetunnis koridoris ja kooliklassis aitamist, jagamist, hoolitsemist statistiliselt oluliselt sagedamini kui poiste hinnangul. Koridoris ja kooliklassis hindasid tüdrukud üksteise aitamist, aitamises koolitöid teha, üksteisega asjade jagamist, üksteisele asjade laenamist, üksteise mure korral toetamist sagedasemaks kui poisid. See on seletatav sellega, et abistamine ja hoolitsemine on võrreldes poistega sagedasem tüdrukutel (Whiting & Edwards, 1973) ning sellega, et tüdrukud aitavad eakaaslast meelsamini kui poisid ja aidatakse meelsamini samast soost eakaaslast (Van Rijsewijk *et al.*, 2016) ning omavahel sõbrustavad tavaliselt samast soost eakaaslased (Shin *et al.*, 2019).

Käesolevas magistritöös püstitatud teine uurimisküsimus oli: Kus esineb poiste ja tüdrukute hinnangul vahetunnis kõige sagedamini eakaaslastevahelist vägivaldset käitumist (asjadega seotud, tõsine vägivald ja ähvardamine) erinevas ümbruses (kooliklass, koridor, kooli ümbrus) koolis? Kõiv (2001) on leidnud, et konkreetset kohad, kus kiusamine toimunud on: koolimaja koridor, kooliklass, garderoob, koolitee, kooliõuel ja tualetis. Käesolevas uurimuses õpilaste endi poolt kirjutatud vägivalda esinemise kohad vahetunnis kaasõpilaste vahel olid: kooliklass, koridor, söökla, garderoob, kooli ümbrus, võimla, wc, raamatukogu, pole näinud vahetunnis vägivalda, kõik kohad. Nendest kõige enam olid õpilased märkinud koridori, kooliklassi. See tulemus on kooskõlas Astor, Meyer ja Behre (1999) uurimustulemusega, et õpilaste hinnangul on vägivalda ilmnemise kohtadeks koridor ja söökla, klassiruum ja võimla. Ka Säre (2011) uurimuses nimetasid õpilased kõige enam vägivalda toimumise kohtadeks koridori ja kooliklassi. Nii poiste kui tüdrukute hinnangul toimus asjadega seotud vägivalda, tõsist vägivalda ja ähvardamist vägivaldaga kõige sagedamini vahetunnis eakaaslaste vahel koridoris. Astor jt (1999) leidsid oma uurimuses, et õpilaste hinnangul tuli vägivalda koolis kõige sagedamini ette koridoris. Käesolevast uurimusest tuli välja, et poiste ja tüdrukute hinnangul vägivalda sagedusele

vahetunnis erinevates kohtades-kooliklassis, koridoris, kooli ümbruses, ei erine statistiliselt oluliselt. Koridoris esines nii poiste kui tüdrukute hinnangul asjadega seotud vägivalda, tõsist vägivalda ja vägivaldaga ähvardamist suhteliselt sageli, ning suhteliselt vähem kooli ümbruses. Säre (2011) leidis, et tüdrukud hindasid vägivaldse käitumise esinemist poistega võrreldes sagedasemaks. Käesolev uurimus seda ei kinnita. Vaadates tüdrukute ja poiste keskmisi hinnanguid vägivaldse käitumise esinemissagedusele vahetunnis, siis tüdrukute ja poiste hinnangutes statistiliselt olulist erinevust poiste ja tüdrukute hinnangute vahel seoses vägivalda esinemise sagedusega erinevates ümbrustes vahetunnis ei esinenud. See võib olla seletatav sellega, et kiusamise ja vägivalda kirjelduses esile tõusvaid olulisi erinevusi mõjutab uuritavate vanus, mitte sugu. (Smith *et al.*, 2002) ning erinevus Säre (2011) uurimusega võibki tekkida sellest, et Säre (2011) uuris 3.klassi õpilasi, käesolevas uurimuses uuriti 5-9.klassi õpilasi.

Edaspidi on vajalik uurida prosotsiaalse käitumise ja vägivaldse käitumise esinemise sagedust ja kohti erinevas vanuses õpilaste hinnangul ning välja selgitada ka õpilaste vabavastuseid seoses sellega, et millist prosotsiaalset või vägivaldset käitumist nende poolt kirjutatud kohas täpselt esineb. Uurimuse piiranguks võib pidada seda, et uuritud oli ühte kooli. Kuna uuritaval koolil puudub mänguväljak ja õue kutsuv keskkond, siis võis see mõjutada ka uurimistulemusi. Mitmekülgsete tulemuste saamiseks on vajalik kaasata uurimusse mitu erinevat kooli erineva kooli ümbrusega-nii mänguväljakuga kui ka ilma.

Käesolev uuring on oluline kogu kooli personalile, sest annab ülevaate prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise täpsetest kohtadest koolis vahetunnis eakaaslaste vahel. Nendest kohtadest teadmine annab kooliperele võimaluse soodustada õpilastevahelist prosotsiaalset käitumist vahetunnis ja ennetada õpilastevahelist vägivaldset käitumist ja sekkuda vägivaldse käitumise ilmnemisel vahetunni ajal. Lisaks on käesolev töö ka kasulikuks lugemiseks õpetajakoolituse üliõpilastele, et kooli tööle minnes teada ja osata märgata, kus vahetunnis õpilaste vahel prosotsiaalne ja vägivaldne käitumine võib aset leida.

Tänuõnad

Suur tänu sooja ja toetava suhtumise, mitmekülgse abi ja heade ja edasi viivate mõtete eest magistritöö juhendajale Kristi Kõivule ja õppeaine Magistritöö seminar õppejõule Liina Lepale julgustamise ja motiveerimise eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kaare Jürgenson

/allkirjastatud digitaalselt/

24.05.2020

Kasutatud kirjandus

- Aia, M (2015). *Prosotsiaalse käitumise esinemissagedus ja motiivid Võrumaa 7-9.klassi õpilaste hinnangul*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Astor, R. A., Meyer, H. A., Behre, W. J. (1999). Unowned places and times: Maps and Interviews about violence in high schools, *American Educational Research Journal*, 36, 3-42.
- Atlas, R. S., & Pepler, D. J. (1998). Observations of bullying in the classroom. *The Journal of Educational Research*, 92(2), 86-99.
- Baerveldt, C., Van Duijn, M. A., Vermeij, L., & Van Hemert, D. A. (2004). Ethnic boundaries and personal choice. Assessing the influence of individual inclinations to choose intra-ethnic relationships on pupils' networks. *Social Networks*, 26(1), 55-74.
- Baines, E., & MacIntyre, H. (2019). Children's social experiences with peers and friends during primary school mealtimes. *Educational Review*, 1-23.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (1999). Brief report: types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22(3), 423-426.
- Batson, C. D. (2011). *Altruism in Humans*. New York: Oxford University Press.
- Berndt, T. J., Hawkins, J. A., & Hoyle, S. G. (1986). Changes in friendship during a school year: Effects on children's and adolescents' impressions of friendship and sharing with friends. *Child Development*, 57(5), 1284-1297.
- Binfet, J. T., & Passmore, H. A. (2019). The who, what, and where of school kindness: Exploring students' perspectives. *Canadian Journal of School Psychology*, 34(1), 22-37.
- Blatchford, P., & Sumpner, C. (1998). What do we know about break time? Results from a national survey of break time and lunch time in primary and secondary schools. *British Educational Research Journal*, 24, 79– 94.
- Blatchford, P. (1998a). *Social life in school: pupils' experience of breaktime and recess from 7 to 16 years*. London: The Falmer Press.
- Blatchford, P. (1998b). The state of play in schools. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 3(2), 58-67.
- Blatchford, P. (1999). Friendships at school: The role of breaktimes. *Education 3-13*, 27(1), 60-66.

- Blatchford, P., Baines, E., & Pellegrini, A. (2003). The social context of school playground games: Sex and ethnic differences, and changes over time after entry to junior school. *British Journal of Developmental Psychology*, 21(4), 481-505.
- Bruno, F. J. (1992). The family encyclopedia of child psychology and development. New York: John Wiley & Sons.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(1), 31-44.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 23(1), 107-134.
- Cohen, L., Manison, L. & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (6th ed). London: Routledge.
- Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36.
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82(1), 405-432.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development*, 3, 701-778.
- Eisenberg, N., VanSchyndel, S. K., & Spinrad, T. L. (2016). Prosocial motivation: Inferences from an opaque body of work. *Child Development*, 87(6), 1668-1678.
- Fabes, R. A., & Eisenberg, N. (1998). Meta-analyses of age and sex differences in children's and adolescents' prosocial behavior. *Handbook of Child Psychology*, 3, 1-29.
- Fekkes, M., Pijpers, F. I., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20(1), 81-91.
- Findley-Van Nostrand, D., & Ojanen, T. (2018). Forms of prosocial behaviors are differentially linked to social goals and peer status in adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 179(6), 329-342.

- Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology, 41*(4), 235-284.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T., Sullivan, C. (2007). The socialization of prosocial development. *Handbook of Socialization : Theory and Research* (pp 638-664). New York: Guilford Press.
- Hoffman, M. L. (1975). Developmental synthesis of affect and cognition and its implications for altruistic motivation. *Developmental psychology, 11*(5), 607-622.
- Jarrett, O. S., & Duckett-Hedgebeth, M. (2003). Recess in a middle school: What do the students do?. *Play and Culture Studies, 5*, 227-242.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Koolibri.
- Kraav, I., & Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Tartu: Vali Press OÜ.
- Krull, E (2018) *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Toimetulek kiusamise ja kiiret reageerimist nõudva ohtliku käitumisega (lk 549-554).Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõiv, K. (2001). Koolivägivalla mitu palet. A. Tikerpuu (Koost.), *Eesti Lastekaitse Liidu konverents "Ei vägivallale"*. *Konverentsi materjalid*. Lastekaitse Liit, 9-21.
- Kõiv, K. (2003a). Mina arvan, et ... ehk vägivalla ärahoidmise ja sellega hakkamasaamise võimalused. A. Tikerpuu (Koost.), *Meie lapse mured: ei vägivallale ehk kuidas me tuleme toime koolivägivallaga*. *Konverentsi materjalid*. Lastekaitse Liit, 5-28.
- Kõiv, K. (2003b). Koolikiusamine ja –vägivald kui antisotsiaalse käitumise alaliigid. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased* . *Artiklite kogumik III*. Tartu: Vali Press OÜ.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetaja poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personal ja lapsevanemate poolt*. Tartu: Vali Press OÜ.
- Kõiv, K. (2011). Ennetus grupi tasandil: võitlus koolivägivallaga. Külastatud aadressil <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/ennetus.pdf>
- Kõiv, K. (2019). Students' evaluations about prosocial and violent behaviour and attitudes. In *Rural Environment. Education. Personality.(REEP). Proceedings of the International Scientific Conference (Latvia)*. Latvia University of Life Sciences and Technologies.

- Lemos, V., & Richaud de Minzi, M. C. (2014). Promotion of child prosocial behavior in the school context. *Positive Psychology in Latin America*. New York: Springer.
- Longobardi, E., Spataro, P., & Rossi-Arnaud, C. (2019). Direct and indirect associations of empathy, theory of mind, and language with prosocial behavior: gender differences in primary school children. *The Journal of Genetic Psychology* 180(6), 266-279.
- Manesi, Z., Van Doesum, N. J., & Van Lange, P. A. M. (2017). Prosocial behavior. In V. Zeigler-Hill & T. K. Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. New York: Springer.
- McNamara, L., Vaantaja, E., Dunseith, A., & Franklin, N. (2015). Tales from the playground: transforming the context of recess through collaborative action research. *International Journal of Play*, 4(1), 49-68.
- McNamara, L., Colley, P., & Franklin, N. (2017). School recess, social connectedness and health: a Canadian perspective. *Health promotion international*, 32(2), 392-402.
- Muftić, E., Jahić, A; Kovačević, R (2017). Prosocial behaviour from the aspect of the structure of leisure time. *Human: Journal for Interdisciplinary Studies*, 9(1), 57-63.
- Murray, R., Ramstetter, C., & American Academy of Pediatrics. (2013). The crucial role of recess in school. *Pediatrics*, 131(1), 183.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches. 7th Edition*. Edinburgh Gate: Pearson.
- Pellegrini, A. D., & Smith, P. K. (1993). School recess: Implications for education and development. *Review of Educational Research*, 63(1), 51-67.
- Pellegrini, A., & Blatchford, P. (2014). *The child at school*. New York: Routledge.
- Penner., L. A., Dovidio., J. F., Piliavin., J. A., & Schroeder., D. A. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 365–392.
- Penthin, R. (2003). *Agressiivne laps. Agressiivse käitumise tagamaad. Kuidas reageerida ja arukalt toimida*. Tallinn: Kunst.
- Powell, E., Woodfield, L. A., & Nevill, A. A. (2016). Children's physical activity levels during primary school break times: A quantitative and qualitative research design. *European Physical Education Review*, 22(1), 82-98.

- Pröhl, T. (2006). *Gewalt an Schulen im Vergleich Deutschland – USA*. TOBIAS-lib, universitätsbibliothek Tübingen. Külastatud aadressil: <http://psydok.psycharchives.de/jspui/handle/20.500.11780/3390>
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). *Riigi Teataja I 22.01.2018, 3*. Külastatud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122012018003>
- Ramstetter, C. L., & Fink, D. B. (2019). Ready for recess? The elementary school teacher's perspective. *American Educator, 42*(4), 34-37.
- Ramstetter, C., & Murray, R. (2017). Time to play: recognizing the benefits of recess. *American Educator, 41*(1), 17-23.
- Ridgers, N. D., Stratton, G., & McKenzie, T. L. (2010). Reliability and validity of the system for observing children's activity and relationships during play (SOCARP). *Journal of Physical Activity and Health, 7*(1), 17-25.
- Ridgers, N. D., Saint-Maurice, P. F., Welk, G. J., Siahpush, M., & Huberty, J. (2011). Differences in physical activity during school recess. *Journal of School Health, 81*(9), 545-551.
- Rämmer, A (2014). Valimi moodustamine. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Külastatud aadressil samm.ut.ee/valimid
- Shin, H., Ryan, A. M., & North, E. (2019). Friendship processes around prosocial and aggressive behaviors: The role of teacher–student relatedness and differences between elementary-school and middle-school classrooms. *Merrill-Palmer Quarterly, 65*(2), 232-263.
- Slee, P. T. (1993). Bullying: A preliminary investigation of its nature and the effects of social cognition. *Early child development and care, 87*(1), 47-57.
- Smith, P. K., & Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood, 7*(2), 193-212.
- Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F., & Liefoghe, A. P. (2002). Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a Fourteen–Country international comparison. *Child development, 73*(4), 1119-1133.
- Smith, P. K (2016). Kiusamisvastane sekkumine koolis. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri, 4*(2), 118–141.

- Strömpl, J; Selg, M; Soo, K. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused: uuringuraport*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Sullivan, K., M., & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla?* Tartu: Atlex.
- Säre, E. (2011). *Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Tartu Ülikooli eetikakeskus (s.a). *Teadusröö eetika*. Külastatud aadressil <https://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo>
- Taylor, G. G., & Smith, S. W. (2019). Teacher reports of verbal aggression in school settings among students with emotional and behavioral disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 27(1), 52-64.
- Thompson, B. (2013). *The Oxford Handbook of Quantitative Methods in Psychology: Vol. 2: Statistical Analysis*. New York: Oxford University Press.
- Tärn, J (2015). *Vägivaldse käitumise esinemise sagedasemad kohad ja liigid kasvatusereitingimusi vajavate õpilaste hinnangul*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Vaillancourt, T., Brittain, H., Bennett, L., Arnocky, S., McDougall, P., Hymel, S., & Cunningham, L. (2010). Places to avoid: Population-based study of student reports of unsafe and high bullying areas at school. *Canadian Journal of School Psychology*, 25(1), 40-54.
- van Rijsewijk, L., Dijkstra, J. K., Pattiselanno, K., Steglich, C., & Veenstra, R. (2016). Who helps whom? Investigating the development of adolescent prosocial relationships. *Developmental Psychology*, 52(6), 894.
- Warden, D., & Christie, D. (1997). Teaching social behaviour: *Classroom Activities for Foster Children's Interpersonal Awareness*. London: David Fulton Publishers.
- Warden, D., Cheyne, B., Christie, D., Fitzpatrick, H., & Reid, K. (2003). Assessing children's perceptions of prosocial and antisocial peer behaviour. *Educational Psychology*, 23(5), 547-567.
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2009). Varieties of altruism in children and chimpanzees. *Trends in Cognitive Sciences*, 13(9), 397-402

- Whiting, B., & Edwards, C. P. (1973). A cross-cultural analysis of sex differences in the behavior of children aged three through 11. *The Journal of Social Psychology, 91*(2), 171-188.
- Wohlwend, K. L. (2004). Chasing friendship acceptance, rejection, and recess play. *Childhood Education, 81*(2), 77-82.
- Zavacky, F., & Michael, S. L. (2017). Keeping recess in schools. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 88*(5), 46-53.

Lisa 1. Kiri lapsevanematele

Hea lapsevanem!

_____ viiakse ajavahemikul 07.10-25.10.2019 magistritöö raames läbi kirjalik küsitlus. Uurimuse eesmärk on välja selgitada õpilaste prosotsiaalse ja antisotsiaalse käitumise kohad koolis vahetundide ajal. Osalevad õpilased täidavad koolitunni ajal paberkandjal ankeedi. Küsitlus on anonüümne- õpilaste vastuseid ei seostata nende isikuga ega kooliga ja osalemine on lastele vabatahtlik. Juhul, kui Teie pole nõus oma lapse osalemisega uuringus, palume sellest teavitada meiliaadressile [...](#) hiljemalt kuupäevaks 06.10.19.

Lisaküsimuste korral võtke ühendust magistritöö autoriga Kaare Jürgenson kirjutades meiliaadressil [...](#)

Suur tänu meeldiva koostöö eest!

Lugupidamisega Kaare Jürgenson

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaare Jürgenson, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Prosotsiaalse ja vägivaldse käitumise kohad vahetunnis õpilaste hinnangul“, mille juhendaja on Kristi Kõiv, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaare Jürgenson

21.05.2020